

Α. Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΔΥΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΔΕΚΑ- ΕΤΙΕΣ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

Η ίδρυση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας και η ένταξή της ως ισότιμο μέλος μαζί με τη Σερβία, την Κροατία, τη Σλοβενία, το Μαυροβούνιο και τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη στη Λαϊκή Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβία σήμαινε και την αναγνώριση του “μακεδονικού” έθνους. Το Νοέμβριο του 1943 στο Γιάιτσε, κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης του “Αντιφασιστικού Συμβουλίου για την Απελευθέρωση της Γιουγκοσλαβίας”, λήφθηκε η απόφαση για την οικοδόμηση ενός γιουγκοσλαβικού κράτους στη βάση της ομοσπονδιακής αρχής, η οποία θα εξασφάλιζε την απόλυτη ισότητα των λαών της Σερβίας, της Κροατίας, της Σλοβενίας, της Μακεδονίας, του Μαυροβουνίου, της Βοσνίας και της Ερζεγοβίνης.¹ Οι Γιουγκοσλάβοι κομμουνιστές αναγνώριζαν επίσημα ότι στην περιοχή της άλλοτε “Νοτίου Σερβίας” ή της “Διοίκησης του Βαρδαρίου” (“Banovska Vardar”), όπως ονομαζόταν η σερβική Μακεδονία από τις κυβερνήσεις του Βελιγραδίου κατά την περίοδο του μεσοπολέμου, ζούσε ένας νέος νοτιοσλαβικός λαός, οι “Μακεδόνες”.

Η απόφαση για την ομοσπονδιακή οργάνωση της Γιουγκοσλαβίας έγινε δεκτή από την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη, τις συμμαχικές δυνάμεις και φυσικά είχε την έγκριση της Μόσχας.² Άλλωστε, φαίνεται ότι

---

1. K. Palešutski, *Jugoslavskata komunističeska partija i makedonskijat vāpros (1919-1945)*, Sofija, BAN, 1985, 311– Ελ. Μπάρκερ, *Η Μακεδονία στις διαβαλκανικές σχέσεις και συγκρούσεις*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1996, 157-159. (Πρόκειται για τη δεύτερη Σύνοδο του AVNOJ στις 29-11-1943 στο Γιάιτσε).

2. K. Palešutski, το ίδιο. – Ελ. Μπάρκερ, ό.π., 161.

ήδη στα 1934 για πρώτη φορά επίσημα η Κομιντέρν είχε ταχθεί υπέρ της ύπαρξης χωριστού “μακεδονικού” έθνους στην “Απόφαση για το Μακεδονικό Ζήτημα και την ΕΜΕΟ (ενωμένη)”.³ Έτσι οι “Μακεδόνες” εύρισκαν στη μεταπολεμική Λαϊκή Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας τη θέση που τούς είχε αρνηθεί το “Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων” ή η Γιουγκοσλαβία του μεσοπολέμου.

Σημειώνουμε ότι η πολιτική εξουσία του γιουγκοσλαβικού βασιλείου του μεσοπολέμου θεωρούσε ότι οι Σλάβοι της Μακεδονίας του Αξιού ήταν Σέρβοι και απέφευγε να ονομάζει την περιοχή ως Μακεδονία, αλλά είχε υιοθετήσει επίσημα την ονομασία “Νότιος Σερβία” και “διοίκηση της περιφέρειας του Αξιού”. Ως το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο το Βελιγράδι ακολούθησε πολιτική εκσερβισμού για το σλαβικό πληθυσμό της Μακεδονίας του Αξιού.⁴ Η πολιτική αυτή όμως φαίνεται ότι δεν είχε επιτυχία. Σε αντίθεση με το γιουγκοσλαβικό βασίλειο, το γιουγκοσλαβικό κομμουνιστικό κόμμα του Τίτο αναγνώρισε τους Σλάβους της Μακεδονίας του Αξιού ως “Μακεδόνες”.

Βέβαια, αυτό που είχε σημασία τόσο για την προπολεμική και όσο και τη μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία ήταν να παύσουν να θεωρούνται οι Σλάβοι της Μακεδονίας του Αξιού ως Βούλγαροι και η περιοχή να μην αποτελεί κέντρο διένεξης ανάμεσα στο γιουγκοσλαβικό κράτος και τη γειτονική Βουλγαρία. Ήταν προτιμότερο οι Σλάβοι της Μακεδονίας του Αξιού να παρουσιασθούν ως “Μακεδόνες”, αφού στο παρελθόν είχε αποδειχθεί ιδιαίτερα δύσκολο να δεχθούν ότι είναι “Νότιοι Σέρβοι”. Η αναγνώριση της ύπαρξης “μακεδονικού έθνους” πρόσφερε την ιδεολογική νομιμοποίηση στην ίδρυση της Λαϊκής Δημο-

---

3. Η “Απόφαση” της Κομιντέρν, με την οποία στην πραγματικότητα αναγνωριζόταν η ύπαρξη “μακεδονικού έθνους”, δημοσιεύτηκε τον Απρίλιο του 1934 στην εφημερίδα της ΕΜΕΟ (εν.), *Makedonsko Delo*, και παρουσιάστηκε ως απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής της ΕΜΕΟ (εν.) με τίτλο “Η κατάσταση στη Μακεδονία και τα καθήκοντα της ΕΜΕΟ (εν.)”. Βλ. D. Vlahov, *Memoari*, Skopje, 1970, 356-358 – Bl. Ristovski, “The 1934 Comintern resolution on the macedonian nation and language, in the development of macedonian national culture”, *Glasnik na INI*, XXX (1) 3(1), Skopje, Sept.-Dec. 1986, 109-111 και του ίδιου, *Makedonija i makedonskata nacija*, Skopje, 1995, 344-346. Για το κείμενο της “Απόφασης”, βλ. επίσης Αλ. Δάγκας – Γ. Λεοντιάδης, *Κομιντέρν και Μακεδονικό Ζήτημα. Το Ελληνικό Παρασκήνιο*, 1924, Τροχαλία, Αθήνα, 1997, 198-204.

4. Lj. Panajtov – K. Palešutski – D. Mišev, *Makedonskijat vāpros i bālgaro-jugoslovenskite otnošenja*, Sofija, 1991, 55-56 – Iv. Banac, *The national Question in Yugoslavia*, Cornell Univ. Press Ithaca and London, 1984, 318-320 – Ελ. Μπάρακερ, ό.π., 24, 41-42.

κρατίας της Μακεδονίας και η επιβολή της “μακεδονικής” εθνικής ιδέας στους κατοίκους φαινόταν να είναι ένας ασφαλής τρόπος για τη διατήρηση της Μακεδονίας του Αξιού στη Γιουγκοσλαβία και την άρση των βουλγαρικών εθνικών διεκδικήσεων από την περιοχή αυτή.

Τον Αύγουστο του 1944 συγκλήθηκε η πρώτη Σύνοδος της Αντιφασιστικής Συνέλευσης της Εθνικής Απελευθέρωσης της Μακεδονίας (ΑΣΝΟΜ), με την οποία ανακηρύχθηκε επίσημα η Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας ως ομόσπονδη ενότητα στα πλαίσια της Γιουγκοσλαβίας.⁵ Η ίδρυση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας συνδέθηκε από την αρχή με το ζήτημα της εθνότητας των “Μακεδόνων”. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην πρώτη Σύνοδο της ΑΣΝΟΜ συζητήθηκε το θέμα της εισαγωγής της διδασκαλίας της “μακεδονικής” γλώσσας και ιστορίας στα σχολεία της νεοϊδρυμένης Δημοκρατίας.⁶ Με απόφαση της ίδιας Συνόδου ανακηρύχθηκε η “μακεδονική” γλώσσα ως επίσημη γλώσσα της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας και συστάθηκε μία ειδική επιτροπή με σκοπό τη δημιουργία από τις διάφορες “μακεδονικές ομιλίες” γραπτής “μακεδονικής” γλώσσας.⁷

Η ύπαρξη και η ανάπτυξη “μακεδονικού” πολιτισμού ήταν αναγκαία προϋπόθεση για την αναγνώριση του “μακεδονικού” έθνους. Ήταν δηλαδή αναγκαίο να δημιουργηθεί γραπτή “μακεδονική” γλώσσα, “μακεδονική” λογοτεχνία και “μακεδονική” ιστορία για να αποδειχθεί ότι οι Σλάβοι της Μακεδονίας του Αξιού δεν ήταν ούτε Σέρβοι ούτε Βούλγαροι, αλλά απλά “Μακεδόνες”. Η αυτόνομη πολιτιστική και εθνική ζωή των “Μακεδόνων” επιχειρήθηκε να εξασφαλισθεί και με την ίδρυση Αυτοκέφαλής “Μακεδονικής” Εκκλησίας.⁸ Άλλωστε, είναι γνωστό ότι στα Βαλκάνια η θρησκεία είχε σημαντικό ρόλο στον προσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας του πληθυσμού.

Η ενθάρρυνση του “μακεδονικού” πολιτισμού από τους Γιουγκοσλάβους κομμουνιστές είχε ως σκοπό να δείξει στον πληθυσμό της Μακεδονίας του Αξιού ότι η κομμουνιστική Γιουγκοσλαβία δεν επρόκειτο να συνεχίσει την πολιτική του εκσερβισμού του μεσοπολεμικού γιουγκοσλαβικού κράτους. Από την άλλη πλευρά, ο “μακεδονικός” πολιτισμός θα μπορούσε να απομακρύνει από τους Μακεδόνες Σλάβους τα ίχνη βουλγαρικής εθνικής συνείδησης και πολιτιστικής επιρ-

5. K. Palešutski, ό.π., 318.

6. Ελ. Μπάρκερ, ό.π., 170.

7. St. Palmer – R. King, *Yugoslav Communism and the Macedonian Question*, Archon Books, 1971, 154-155.

8. Ό.π., 165-173.

ροής.⁹ Στην πραγματικότητα, η κομμουνιστική γιουγκοσλαβική ηγεσία επέλεξε να υιοθετήσει την πολιτική της “μακεδονοποίησης” του πληθυσμού της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας και επιδίωξε να περάσει η πολιτική αυτή και στη Μακεδονία του Πιρίν της Βουλγαρίας.

Ωστόσο, το ζήτημα της εθνότητας των “Μακεδόνων”, δηλαδή του σλαβικού πληθυσμού της Μακεδονίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ήταν μία παλαιά υπόθεση. Με την πρώτη Σύνοδο της ΑΣΝΟΜ αναβίωσε εκείνη η θεωρία των τελευταίων δεκαετιών του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, η οποία μιλούσε για την ύπαρξη ιδιαίτερης “μακεδονικής” εθνότητας στα τρία επονομαζόμενα μακεδονικά βιλαέτια (Σκοπίων, Μοναστηρίου και Θεσσαλονίκης) της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τόνιζε την ανάγκη δημιουργίας λόγιας “μακεδονικής” γλώσσας. Η τάση υποστήριξης της θεωρίας αυτής που διατεινόταν ότι ο σλαβικός πληθυσμός της Μακεδονίας δεν είναι ούτε βουλγαρικός ούτε σερβικός και φυσικά ούτε ελληνικός, αλλά αποτελεί χωριστή εθνότητα, “τη μακεδονική”, χαρακτηρίζεται ως “Μακεδονισμός”. Ως κύριοι φορείς και εκφραστές του Μακεδονισμού παρουσιάζονται κάποιοι Μακεδόνες Σλάβοι στην καταγωγή, οι οποίοι στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα κινήθηκαν και έδρασαν κυρίως έξω από τη Μακεδονία, στο Βελιγράδι, τη Σόφια και τη Ρωσία.

Οι κύριοι συνεργάτες, Στ. Ντέντοφ και Δ. Μισάικοφ, της εφημερίδας του Βελιγραδίου “Βαλκανικός Αγγελιοφόρος” (“Balkanski Glasnik”) στα 1902, τα μέλη του “Σλαβομακεδονικού” ή “Μακεδονικού Επιστημονικού Λογοτεχνικού Συλλόγου” της Πετρούπολης στα 1902-1905, ο Κ. Π. Μισίρκοφ με το βιβλίο του “Για τις μακεδονικές υποθέσεις” (“Za Makedonckite raboti”) και κάποια άρθρα του σε βουλγαρικές εφημερίδες της περιόδου 1923-1925, τα μέλη της “Μακεδονικής Παρουσίας” της Πετρούπολης με επικεφαλής τον Δ. Δ. Π. Τσουπόβσκι, εκδότη της εφημερίδας “Μακεδονική Φωνή” (“Makedonskij Golos”) την περίοδο 1913-1914, διατύπωσαν το αίτημα για την αναγνώριση “μακεδονικού” έθνους και “μακεδονικής” γλώσσας.¹⁰

Οι παραπάνω αναφερόμενοι θεωρούνται ως ο πυρήνας μίας ομάδας “Μακεδόνων διανοουμένων” που είχαν σημαντικό ρόλο με τη δράση τους στην αφύπνιση και καλλιέργεια της “μακεδονικής”

9. Ό.π., 153-154.

10. Bl. Ristovski, *Makedonija...*, 337-338.

εθνικής συνείδησης.¹¹ Παρουσιάζονται ακόμα ως οι κύριοι εκπρόσωποι του κινήματος του “μακεδονικού εθνικού σεπαρατισμού” που υποστήριζε ότι η επιβολή κυρίως της βουλγαρικής, αλλά και της ελληνικής και σερβικής εθνικής ιδέας στο σλαβικό πληθυσμό της Μακεδονίας εμπόδισε την αφύπνιση της “μακεδονικής” εθνικής συνείδησης και την εθνική χειραφέτηση των “Μακεδόνων Σλάβων”.¹²

Η σύγχρονη βουλγαρική ιστοριογραφία αντιμετωπίζει όσους “Μακεδόνες Σλάβους” έθεσαν το ζήτημα της χωριστής από τη βουλγαρική και σερβική “σλαβικής μακεδονικής” εθνότητας ως “όργανα του Μακεδονισμού” της σερβικής εθνικής προπαγάνδας.¹³ Τονίζει ότι η σερβική προπαγάνδα κατά την περίοδο 1887-1890 υιοθέτησε το Μακεδονισμό ως τακτική για να καλλιεργήσει στους Μακεδόνες Βούλγαρους τη διάθεση απόσχισης από το βουλγαρικό εθνικό κορμό και να τους απομακρύνει κυρίως από τη βουλγαρική γλώσσα, εκκλησία και εκπαίδευση.¹⁴ Θεωρεί ακόμα ότι το Κομμουνιστικό Κόμμα της Γιουγκοσλαβίας επανέφερε το Μακεδονισμό της “μεγαλοσερβικής” πολιτικής με την αναγνώριση της ύπαρξης “μακεδονικού” έθνους και ότι η αναβίωση του Μακεδονισμού από τον Τίτο και τους συνεργάτες του ήταν η βάση στην οποία στηρίχθηκε η διαμόρφωση της μακεδονικής εθνικής ιδεολογίας και η επιβολή της μακεδονικής εθνικής ιδέας στον πληθυσμό της ομόσπονδης Λαϊκής Δημοκρατίας

---

11. D. Zografski, “The principal lines and phases in the constituting of the macedonian nation”, *Makedonija i Makedonci v prošlom. Sbornik naučnih trudova (La Macédoine et les Macédoniens dans le passé. Recueil d'articles scientifiques)*, INI, Skopje, 1970, 186.

12. Bl. Ristovski, “Makedonskiot nacionalen separatizam kato idea i kato dviženie vo vrška so pojavata i dejnost na K. P. Misirkov”, *Krste Misirkov, Naučen Sobir posveten na 40-godišnjata od smrtta (Skopje, 24-24 Juni 1966, IMJ Krste Misirkov, Skopje, 1966, 38-39.*

13. Hr. Hristov, “Makedonizmät kato politečka koncepcija v kraja na XIX i načaloto na XX vek”, *IP, XXV, 3, Sofija, 1979, 23-40.* Η άποψη του Hristov για το μακεδονισμό γίνεται αποδεκτή και επαναλαμβάνεται από τη σύγχρονη βουλγαρική ιστοριογραφία. Αναφέρω ενδεικτικά: Sl. Gocev, *Borbi na bälgarskoto naselenie v Makedonija sreštu čüždite aspiracii i propaganda, 1878-1945*, Sofija, 1991, 29 – Lj. Panajtov, K. Palešutski, D. Mišev, *Makedonskijät väpros, 39-42.* K. Čärnušanov, *Makedonizmät i säprotivata na Makedonija sreštu nego*, Sv. Kliment Ohridski, Sofija, 1992 – A. Pärvanov, “Makedonskijät väpros ot osvoboždenieto do balkanskata vojna 1912 g.” στο *Izsledvanija po makedonskijät väpros*, Kn. 1, MNI, Sofija, 1993, 382-384 – V. Trajkova, “Sräbskata propaganda v Makedonija do 1893 i borbata sreštu nejä”, *MP, XVII, 2, Sofija, 1994, 28-29.*

14. Το ίδιο.

της Μακεδονίας.¹⁵

Οι Βούλγαροι ιστορικοί θεωρούν ότι ο Μακεδονισμός υπήρξε δημιουργήμα κυρίως σερβικών επιστημονικών κύκλων και ιδίως του Σέρβου πολιτικού, αλλά και διακεκριμένου λόγιου με ιστορικά και φιλολογικά ενδιαφέροντα Στόγιαν Νοβάκοβιτς. Επισημαίνουν ακόμα ότι η επινόηση της ιδέας του “μακεδονικού έθνους” και η καλλιέργειά της στο σλαβικό πληθυσμό της Μακεδονίας είχε ως σκοπό να εξυπηρετήσει τα σχέδια της “μεγαλοσερβικής” πολιτικής για διεξόδυση στο νότο και έξοδο στη θάλασσα, αφού θα οδηγούσε στην απομάκρυνση της βουλγαρικής επιρροής από τους Σλάβους της Μακεδονίας και στην απόσχισή τους από το βουλγαρικό εθνικό κορμό.¹⁶

Είναι γεγονός ότι ο Μακεδονισμός του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού, ο οποίος τότε δεν εξελίχθηκε σε “μακεδονικό” εθνικό κίνημα, υπήρξε η βάση όπου στηρίχθηκε η ίδρυση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας από τους Γιουγκοσλάβους κομμουνιστές και η διαμόρφωση της “μακεδονικής” εθνικής ιδεολογίας του ομόσπονδου μακεδονικού κράτους.

Η κατανόηση της δράσης και του έργου του Μισίρκοφ απαιτεί να παρουσιάσουμε δύο θέματα που συνδέονται με τον Μακεδονισμό του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού. Το πρώτο έχει σχέση με τη σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στο Μακεδονισμό και τη σερβική πολιτική στη Μακεδονία, ενώ το δεύτερο αναφέρεται στη σύνδεση του Μακεδονισμού με τη βουλγαρική εθνική “αναγέννηση” στη Μακεδονία.

Η στενή σύνδεση του Νοβάκοβιτς με το Μακεδονισμό οφείλεται κυρίως στη δραστηριότητα, που ανέπτυξε στα 1886-1892, ως επικεφαλής της σερβικής διπλωματικής αντιπροσωπείας στην Κωνσταντινούπολη και στη συνεργασία του με τα μέλη του επονομαζόμενου “Μυστικού Μακεδονικού Κομιτάτου”, Ν. Έβρο(βιτς) και Κ. Γκρούπτσε(βιτς), καθώς και σε κάποιες απόψεις που διατύπωσε γραπτά.¹⁷

Το “Μυστικό Μακεδονικό Κομιτάτο” ιδρύθηκε στη Σόφια από σλαβικής καταγωγής Μακεδόνες, οι οποίοι ήταν δυσαρεστημένοι από την Εξαρχία και την πολιτική του βουλγαρικού κράτους ως προς

15. Sl. Gocev, *Borbi na...*, 166 – K. Čarnušanov, “Šarbiziranje na makedonski kazionen literaturen ezik”, *MP*, XIV, 1, Sofija, 1991, 59 – K. Čarnušanov, *Makedonizmät*, 354-355.

16. Lj. Panajtov-K. Palešutski-D. Mišev, *Makedonskijat väpros*, 40-Hr. Hristov, *Makedonizmät...*, 39-40.

17. K. Čarnušanov, *Makedonizmät ...*, 27-36.

το Μακεδονικό Ζήτημα. Εξέφρασαν τη δυσαρέσκειά τους, προτείνοντας την ανασύσταση της Αρχιεπισκοπής της Αχρίδας και την εισαγωγή της διδασκαλίας της “σλαβικής μακεδονικής” διαλέκτου στα σχολεία της Μακεδονίας.¹⁸

Η δυσαρέσκεια οφειλόταν κυρίως στο ότι η Βουλγαρία, διαμέσου της Εξαρχίας, εργαζόταν για τη βουλγαρική εθνική υπόθεση στη Μακεδονία χωρίς να λαμβάνει υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ανάγκες και επιθυμίες του σλαβικού πληθυσμού. Η επιβολή της επίσημης βουλγαρικής γλώσσας στα Εξαρχικά σχολεία της Μακεδονίας, ο διορισμός Βουλγάρων δασκάλων και κληρικών, ο έλεγχος και η καθοδήγηση των εκκλησιαστικών και εκπαιδευτικών υποθέσεων από την Εξαρχία εκλαμβάνονταν από κάποιους τοπικούς παράγοντες ως παραγκωνισμός των τοπικών σλαβικών “μακεδονικών” ιδιωμάτων, από την εκπαιδευτική και πολιτιστική δραστηριότητα, παραμερισμός των ντόπιων εγγράμματων από τα εκκλησιαστικά και εκπαιδευτικά αξιώματα και άρνηση του δικαιώματος αυτοδιοίκησης των βουλγαρικών κοινοτήτων.¹⁹ Φαίνεται ότι το βουλγαρικό κράτος και η Εξαρχία, στην προσπάθειά τους να διαφυλάξουν την ενότητα του βουλγαρικού έθνους, δεν επέτρεψαν την ελεύθερη καλλιέργεια των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, όπως για παράδειγμα ήταν η “μακεδονική” διάλεκτος ή μάλλον καλύτερα τα διάφορα ιδιώματα του σλαβικού πληθυσμού της Μακεδονίας. Η προβολή των διαφορετικών χαρακτηριστικών, που υπήρχαν ανάμεσα στους Σλάβους της Μακεδονίας και τους ελεύθερους Βούλγαρους, ήταν επικίνδυνη για τη βουλγαρική εθνική υπόθεση, αφού υπήρχαν και άλλοι διεκδικητές της Μακεδονίας. Έτσι η επιλογή της Εξαρχίας να υιοθετήσει και να επιβάλει την ιδέα του “πανβουλγαρισμού” στη Μακεδονία είχε ως αποτέλεσμα την αντίδραση μίας μερίδας μορφωμένων κυρίως σε βουλγαρικά σχολεία Σλάβων της Μακεδονίας.²⁰

Δεν ήταν δύσκολο για τους δυσαρεστημένους “Μακεδόνες” να στραφούν προς την αντίπαλο της Βουλγαρίας, επίσης σλαβική, Σερ-

18. Kl. Džambazovski, *Kulturno-opštestvenite vrski na Makedoncite so Srbija vo tekot na XIX vek*, INI, Skopje, 1960, 162.

19. Αυτό το συμπέρασμα εξάγεται από τη μελέτη βουλγαρικών χειμένων και άρθρων της εποχής, οι συντάκτες των οποίων ήταν μακεδονικής καταγωγής. Αναφέρω ενδεικτικά την μπροσούρα του Vardarski (P. Poparsov), *Stambouštinata v Makedonija i nejnite predstaviteli*, Viena (Sofija), 1894.

20. Οι επιστημόνες αυτές γίνονται και από τον Novaković. Βλ. St. Novaković, “Bugarske škole po Mačedonija, Otažbine, 1888”, *Balkanska Pitinja (1886-1905)*, Beograd, 1906, 267.

βία και να αναζητήσουν τη συνεργασία και υποστήριξή της. Αυτό ήταν βέβαια ευκολότερο για όσους είχαν ήδη από νωρίτερα σχέσεις με τη Σερβία όπου είχαν σπουδάσει ή ζήσει, όπως συνέβαινε με τους Ν. Έβρο(βιτς) από τη Στρούγγα, Κ. Γκρούπτσε(βιτς) και Τ. Ποπόφ(βιτς) από την Αχρίδα και Β. Καραγιόβοφ(βιτς) πιθανόν από τα Σκόπια, οι οποίοι αναφέρονται ως μέλη του “Μυστικού Μακεδονικού Κομιτάτου”.²¹ Οι τρεις πρώτοι συνεργάστηκαν με Σέρβους πολιτικούς αξιωματούχους, υπεύθυνους για τη διάδοση της σερβικής εθνικής προπαγάνδας στη Μακεδονία και τέθηκαν στην υπηρεσία του σερβικού κράτους. Ο Έβρο θεωρείται ότι έπαιξε τον πιο σημαντικό ρόλο στη δράση του “Μυστικού Μακεδονικού Κομιτάτου” και ήταν η ψυχή της οργάνωσης.²²

Η συνεργασία με το “Μυστικό Μακεδονικό Κομιτάτο” ήταν ευπρόσδεκτη για τη Σερβία, γιατί μ’ αυτό τον τρόπο προσέγγιζε τους δυσαρεστημένους από την Εξαρχία και το βουλγαρικό κράτος “Μακεδόνες” και μπορούσε να τους χρησιμοποιήσει προς όφελος της σερβικής εθνικής υπόθεσης στη Μακεδονία. Τον Αύγουστο του 1886, τα μέλη του “Μυστικού Μακεδονικού Κομιτάτου” έλαβαν μέρος στη Συνδιάσκεψη στο Βελιγράδι των Σέρβων πολιτικών παραγόντων που ήταν υπεύθυνοι για την προώθηση της σερβικής εθνικής ιδέας, πέρα από τα σύνορα του σερβικού κράτους, στους σλαβικούς πληθυσμούς των ευρωπαϊκών εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και συμφώνησαν για τους τρόπους δράσης.²³

Η Συνδιάσκεψη αποφάσισε ότι η Σερβία, προς όφελος της σερβικής εθνικής υπόθεσης στην “Παλαιά Σερβία” και τη Μακεδονία, έπρεπε να προσανατολίσει τις ενέργειές της σε δύο κύριους στόχους. Ο πρώτος στόχος ήταν η σύσταση του πατριωτικού συλλόγου “Άγιος Σάββας” στο Βελιγράδι. Ο “Άγιος Σάββας”, ο οποίος πράγματι ιδρύθηκε τον Αυγούστο του 1886, θα αναλάμβανε τη διάδοση της σερβικής παιδείας στις “αλύτρωτες” σερβικές περιοχές με την ίδρυση σερβικών σχολείων, την αποστολή σερβικών βιβλίων, την προετοιμασία

21. K. Čarnušanov, *Makedonizmat...*, 30.

22. Για τη συνεργασία των μελών του “Μυστικού Μακεδονικού Κομιτάτου” με τις υπηρεσίες της σερβικής προπαγάνδας, την εξάρτησή τους από το σερβικό κράτος και κυρίως το ρόλο του Ν. Ενρονιόβιτς, βλ. Lj. Doklešić, *Srpsko-makedonski odnosi vo XIX vek*, Skopje, 1973, 304, 306-307 και K. Čarnušanov, *ό.π.*, 38-44.

23. Για τις αποφάσεις της Συνδιάσκεψης του Βελιγραδίου τον Αύγουστο του 1886 και το σχέδιο της σερβικής εθνικής δράσης που συμφωνήθηκε, βλ. Kl. Džambazovski, *Kulturno-opštestvenite...*, 161-164.

δασκάλων για τα σχολεία, τη χορήγηση υποτροφιών σε μαθητές αυτών των περιοχών για να σπουδάσουν στα σερβικά εκπαιδευτικά ιδρύματα και να γαλουχηθούν με το σερβικό εθνικό πνεύμα, την ιστορική και εθνογεωγραφική μελέτη των γειτονικών χωρών, κ.λπ.²⁴

Ο δεύτερος στόχος ήταν η σύσταση ενός Συλλόγου “Σερβομακεδόνων” στην Κωνσταντινούπολη για να συσπειρώσει όλους τους δυσσαρεστημένους από τη Βουλγαρία και την Εξαρχία σλαβικής καταγωγής Μακεδόνες. Ο σύλλογος των “Σερβομακεδόνων” θα επιδίωκε μέσα σε νόμιμα πλαίσια, με την έγκριση των οθωμανικών αρχών και τη συναίνεση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, να εξασφαλίσει την εκκλησιαστική αυτονομία για τους “Σερβομακεδόνες”, η οποία ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την ίδρυση σερβικών κοινοτήτων και σχολείων στη Μακεδονία.²⁵ Βαθύτερος σκοπός της οργάνωσης θα ήταν η εξάλειψη της βουλγαρικής εθνικής επιρροής από το σλαβικό πληθυσμό της Μακεδονίας και η ενίσχυση της σερβικής.

Ο Έβρο και ο Γκρούπτσε θα αναλάμβαναν την υλοποίηση του σχεδίου της ίδρυσης του Συλλόγου των “Σερβομακεδόνων” στην Κωνσταντινούπολη με την καθοδήγηση και την υποστήριξη της εκεί σερβικής διπλωματικής αντιπροσωπείας, επικεφαλής της οποίας από το Νοέμβριο του 1886 θα ήταν ο Νοβάκοβιτς. Στο Βελιγράδι συμφωνήθηκε ακόμα ότι η πρώτη ενέργεια των μελών του “Μυστικού Μακεδονικού Κομιτάτου” θα ήταν να ζητήσουν την έγκριση από τις τουρκικές αρχές της έκδοσης μίας εφημερίδας σε “καθαρή μακεδονική” διάλεκτο, που θα εκδιδόταν στην Κωνσταντινούπολη με το όνομα “Makedonski Vesnik” (“Μακεδονική Εφημερίδα”). Το πρόγραμμα της εφημερίδας, όπως αυτό ορίστηκε από τη συμφωνία του Βελιγραδίου, θα υπεράσπιζε τις ακόλουθες θέσεις:

- Ανασύσταση της Αρχιεπισκοπής της Αχρίδας υπό την αιγίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κων/πολης, στη δικαιοδοσία της οποίας θα ανήκαν όλες οι περιοχές της Μακεδονίας, που θα αποσπώνταν από τη βουλγαρική Εξαρχία
- Καλλιέργεια της σερβικής εθνικής ιδέας στο σλαβικό πληθυσμό της Μακεδονίας και απομάκρυνσή του από τη βουλγαρική εθνική επιρροή
- Διαμόρφωση της “μακεδονικής” διαλέκτου σε λόγια γλώσσα με την απομάκρυνση των βουλγαρικών εκφράσεων, την εισαγωγή

---

24. Το ίδιο.

25. Το ίδιο.

- σερβικών εκφράσεων και λεξιλογίου, την υιοθέτηση της σερβικής γραμματικής και του σερβικού αλφάβητου
- Απομάκρυνση των Βούλγαρων δασκάλων και ιερέων από τη Μακεδονία και την αντικατάστασή τους με το διορισμό ντόπιων δασκάλων και ιερέων που θα είχαν γαλουχηθεί με το σερβικό εθνικό πνεύμα και θα είχαν λάβει σερβική παιδεία
  - Διδασκαλία των μαθημάτων στα σχολεία της Μακεδονίας στην τοπική διάλεκτο. Η σύνταξη της εφημερίδας θα αναλάμβανε και την έκδοση στην Κωνσταντινούπολη σχολικών εγχειριδίων και άλλων βιβλίων στη “μακεδονική” διάλεκτο με τη συνεργασία και την έγκριση της σερβικής πρεσβείας.²⁶

Το πρόγραμμα αυτό υπηρέτούσε τις επιδιώξεις του σερβικού κράτους και στόχευε στην αύξηση της σερβικής επιρροής στο σλαβικό πληθυσμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την αντιμετώπιση των ισχυρών ερεισμάτων που είχε σ’ αυτούς το βουλγαρικό κράτος, χάρη στην Εξαρχία και τα σχολεία της. Η ανασύσταση της Αρχιεπισκοπής της Αχρίδας, ως “μακεδονικής” εκκλησίας, και η καλλιέργεια της “μακεδονικής” διαλέκτου, με τέτοιο τρόπο ώστε να απομακρυνθούν τα βουλγαρικά της χαρακτηριστικά και να προστεθούν στοιχεία της σερβικής γλώσσας, έπλητταν τον “Βουλγαρισμό” στη Μακεδονία.

Ύστερα από το Συνέδριο του Βερολίνου (1878) και κυρίως μετά το σερβοβουλγαρικό πόλεμο του 1885 γίνεται εμφανής η διάθεση της Σερβίας να αναμειχθεί δυναμικά στο Μακεδονικό Ζήτημα και να αποδείξει την υποτιθέμενη νομιμότητα των εθνικών δικαιωμάτων της στο σλαβικό πληθυσμό της Μακεδονίας.²⁷ Πιεζόμενη ασφυκτικά από μία απειλητική Αυστροουγγαρία που έκλεινε την έξοδο στην Αδριατική δια της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και του Σαντζακίου (του Novi Pazar), η Σερβία αναγκάστηκε να απομακρυνθεί από τις διεκδικήσεις σε αυτές τις περιοχές, που τις ονόμαζε “Παλαιά Σερβία” και θεωρούσε ότι είχε ιστορικά δικαιώματα, και να στραφεί νοτιότερα, προς τη Μακεδονία.²⁸ Ο Σέρβος ηγεμόνας Μίλαν, υιοθετώντας αυστρόφι-

26. Για το πρόγραμμα της εφημερίδας “Μακεδονική Φωνή” (“Makedonski Glas”), βλ. Kl. Džambazovski, “Stojan Novaković i Makedonizam”, *Ιδ*, XIV-XV (1963-1965), Beograd, 1966, 140.

27. Από το 1885 στη Σερβία αρχίζουν να ενδιαφέρονται περισσότερο για τη Μακεδονία. Βλ. Lj. Doklešić, *Srpsko ...*, 211-212, 239.

28. Θεωρείται ότι η Αυστρία έστρεψε το σερβικό κράτος προς τη Μακεδονία κυρίως με τη μυστική σύμβαση του 1881. Βλ. Sl. Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenović*, kn. 2 (1878-1889), Beograd, 1927, 57-63 και Sl. Jovanović, *Vlada*

λη πολιτική και υπακούοντας τις εντολές της γειτονικής δύναμης, μετέθεσε το κέντρο του εθνικού ενδιαφέροντος της Σερβίας από τη Βοσνία στη Μακεδονία. Η αυστροσερβική σύμβαση του 1881 και ο σερβοβουλγαρικός πόλεμος του 1885 δείχνουν ξεκάθαρα ότι η Μακεδονία αποκτούσε κεντρική θέση στο σερβικό εθνικό πρόγραμμα.²⁹ Από την άλλη πλευρά, όμως, η Μακεδονία αποτελούσε για το νεοσύστατο βουλγαρικό κράτος “αλύτρωτη βουλγαρική χώρα”.

Μολονότι το Συνέδριο του Βερολίνου, ακυρώνοντας τη συνθήκη του Αγ. Στεφάνου, είχε αποτρέψει τη δημιουργία μίας Μεγάλης Βουλγαρίας στην οποία θα ανήκε το μεγαλύτερο τμήμα της Μακεδονίας, το μικρό βουλγαρικό Πριγκηπάτο θεωρούσε ότι είχε κάθε δικαίωμα να αποκτήσει τα εδάφη που του είχε παραχωρήσει αυτή η συνθήκη. Μετά το 1878, κύριος σκοπός του βουλγαρικού εθνικού προγράμματος ήταν η ενοποίηση με το βουλγαρικό κράτος όλων εκείνων των περιοχών που προέβλεπε η συνθήκη του Αγ. Στεφάνου.³⁰ Η ένωση της Αν. Ρωμυλίας με το Πριγκηπάτο της Βουλγαρίας (1885) ήταν το πρώτο βήμα για τη διεύρυνση των ορίων του βουλγαρικού κράτους και προκάλεσε τη δυναμική σερβική αντίδραση με αποτέλεσμα την έκρηξη του σερβοβουλγαρικού πολέμου.³¹ Η κήρυξη πολέμου στη Βουλγαρία από τη Σερβία μπορεί να θεωρηθεί ότι είχε ως σκοπό να ανακόψει το επόμενο βήμα της Βουλγαρίας στη Μακεδονία.³²

Για τη Σερβία, όπως και για την Ελλάδα, έπρεπε με κάθε τρόπο να αποτραπεί όχι μόνο η ένωση της Μακεδονίας με το βουλγαρικό κράτος, αλλά ακόμα και η αυτονομία που εκλαμβανόταν ως προστάδιο της ένωσης.³³ Παρόλο που η αυτονομία ή και η ένωση της Μακε-

---

Aleksandra Obrenović, knjiga I (1889-1897), Beograd, 1929, 89 – Sl. Terzić, *Srbija i Grčka. (1856-1903). Borba za Balkan*, Beograd, 1992, 218-219.

29. Sl. Jovanović, ό.π., kn. 2, 416.

30. M.V. Pundeff, *Bulgaria in American Perspective*, Sofija, 1993, 27-28.

31. Οι Σέρβοι πολιτικοί θεωρούσαν ότι με την προσάρτηση της Αν. Ρωμυλίας στη Βουλγαρία είχε διαταραχθεί η ισορροπία στη Βαλκανική και ότι η επόμενη κίνηση της Βουλγαρίας θα στόχευε στην προσάρτηση της Μακεδονίας. Βλ. Sl. Jovanović, ό.π., kn. 2, 244-245 – Lj. Doklešić, *Srpsko...*, 247.

32. Ο Σέρβος ηγεμόνας Μίλαν παρουσίασε τον πόλεμο αυτό ως ένα πόλεμο για τη Μακεδονία. Βλ. Sl. Jovanović, ό.π., 90.

33. Μετά το Συνέδριο του Βερολίνου η ιδέα της αυτονομίας της Μακεδονίας σταδιακά αρχίζει να επιβάλεται ως ο κύριος και άμεσος στόχος του βουλγαρικού εθνικού προγράμματος. Αρχικά η ιδέα της αυτονομίας της Μακεδονίας συγχρούστηκε με την ιδέα της ένωσης της Μακεδονίας με τη Βουλγαρία, αλλά μετά το 1885 κατόρθωσε να επικρατήσει στο βουλγαρικό εθνικό πρόγραμμα

δονίας με τη Βουλγαρία δεν ήταν το ίδιο εύκολη υπόθεση με εκείνη της Αν. Ρωμυλίας, η Σερβία και η Ελλάδα ανησυχούσαν από τη σημαντική πρόοδο που είχε σημειώσει, κυρίως μετά την ίδρυση της Εξαρχίας, ο Βουλγαρισμός στο σλαβικό πληθυσμό της Μακεδονίας και θεωρούσαν ότι έπρεπε να ληφθούν δραστικά μέτρα εναντίον του.³⁴ Η Ελλάδα, ωστόσο, ήταν αναμφισβήτητα σε πολύ καλύτερη θέση από τη Σερβία, αφού είχε σημαντικά ερείσματα στη Μακεδονία και διατηρούσε την επιρροή της στους ελληνικούς και ελληνίζοντες πληθυσμούς της Μακεδονίας, στηριζόμενη στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και τα ελληνικά σχολεία.

Η Σερβία, από την άλλη πλευρά, αντιλαμβανόταν πλήρως ότι για να στηριχτεί και να προστατεύσει τα συμφέροντά της στη Μακεδονία έπρεπε να απομακρύνει το σλαβικό πληθυσμό από τη βουλγαρική εθνική επιρροή. Έτσι, στις δύο τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα σχεδιάστηκε μία σειρά σερβικών εκπαιδευτικοπολιτιστικών προγραμμάτων για τη Μακεδονία, τα οποία αποσκοπούσαν στην προώθηση της σερβικής παιδείας και εθνικής επιρροής στον πληθυσμό της περιοχής και στην αποδυνάμωση του Βουλγαρισμού.

Η Σερβία ενδιαφερόταν να αποκαταστήσει στις ευρωπαϊκές περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας την εκπαιδευτική και πολιτιστική της δραστηριότητα, η οποία είχε ανακοπεί βίαια με τους σερβοτουρκικούς πολέμους του 1876-77.³⁵ Αυτό το ενδιαφέρον εκφράστηκε με κάποιες προσπάθειες — περιορισμένης ωστόσο αποτελεσματικότητας — ίδρυσης σχολείων και έκδοσης βιβλίων και κυρίως με το αίτημα του σερβικού κράτους να τοποθετηθούν από τον Πατριάρχη της Κων/πολης Σέρβοι ιεράρχες στην Πριζρίνα, τα Σκόπια, το Μο-

---

και να αντιπαρατεθεί στο σερβικό και ελληνικό αίτημα της μοιρασιάς της Μακεδονίας. Βλ. Z. Pärvanova, “Avtonomizäm i političeski separatizäm v ideologijata na bälgarskoto nacionalnoosvoboditelno dvizenie v Makedonija i Odrinska Trakija (1878-1912)”, *100 godini vätrešna makedono-odrinska revoljucionna organizacija*, MNI, Sofija, 1994, 60-63.

34. Για την αντίδραση της Σερβίας και της Ελλάδας, βλ. L. S. Stavrianos, *Balkan Federation. A History of the Movement toward Balkan Unity in Modern Times*, Archon Books Hamden, Connecticut, 1964, 127-132.

35. Η οργάνωση και προώθηση της σερβικής εθνικής προπαγάνδας στη Μακεδονία ξεκίνησε από τα 1868, επί Ανθηγεμονίας. Στα 1876, όμως, με τους σερβοτουρκικούς πολέμους το σερβικό έργο στη Μακεδονία διακόπηκε βίαια. Οι Τούρκοι έδωξαν τους Σέρβους δασκάλους και έκλεισαν τα σερβικά σχολεία. Σερβικά σχολεία διατηρήθηκαν μόνο στην περιοχή βόρεια της οροσειράς των Σαρ, δηλαδή στην περιοχή που οι Σέρβοι ονόμαζαν “Παλαιά Σερβία”. Βλ. Sl. Jovanović, *Vlada...*, Kn. 1, 88-89.

ναστήρι, την Πριστίνα, το Νόβι Πάζαρ και σε άλλες περιοχές.³⁶ Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία της σερβικής εθνικής δράσης και την αντιμετώπιση της βουλγαρικής προπαγάνδας, εκτός από το διορισμό Σέρβων κληρικών στην “Παλαιά Σερβία” και τη Μακεδονία, ήταν και η ίδρυση σερβικών προξενείων σε αυτές τις περιοχές.³⁷

Στις αρχές της δεκαετίας του 1880 οι Σέρβοι πολιτικοί παράγοντες είχαν πλέον αντιληφθεί ότι η σερβική εθνική δραστηριότητα στη Μακεδονία υστερούσε σημαντικά σε σχέση με την ελληνική και βουλγαρική και άρχισαν να κατανοούν ότι έπρεπε να αναζητήσουν πιο κατάλληλους τρόπους για την ενίσχυση της σερβικής επιρροής.³⁸ Όλοι οι υπεύθυνοι για τη σερβική εθνική υπόθεση στην “Παλαιά Σερβία” και τη Μακεδονία στις αναφορές και τις εκθέσεις τους συμφωνούν ότι η εθνική επιρροή συνδέεται άμεσα με τη διάδοση και την ενίσχυση της σερβικής παιδείας. Για αυτό, προτείνουν να αυξηθεί ο αριθμός των σερβικών σχολείων, να τυπωθούν σχολικά εγχειρίδια, βιβλία, εφημερίδες και άλλα έντυπα, να διορισθούν κατάλληλα εκπαιδευμένοι και αφοσιωμένοι στη σερβική εθνική ιδέα δάσκαλοι.³⁹

Η σερβική όμως εκπαιδευτική δραστηριότητα για να έχει σημαντικά και γρήγορα αποτελέσματα ήταν απαραίτητο να κινηθεί μέσα στα πλαίσια της νομιμότητας. Η νομιμοποίηση της σερβικής εθνικής δράσης μπορούσε να επιτευχθεί, μόνο χάρη στις καλές σχέσεις της Σερβίας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Για το λόγο αυτό, η Σερβία επιδίωξε την εύνοια της Πύλης και τη συναίνεση του Οικουμενικού Πατριαρχείου για να αυξήσει την επιρροή της και να αναβαθμίσει το ρόλο της στη Μακεδονία. Οι ενέργειες των σερβικών κυβερνήσεων στην Κωνσταντινούπολη στόχευαν στην αναγνώριση σερβικών σχολείων στο βιλαέτι του Μοναστηρίου και της Θεσσαλονίκης, το διορισμό Σέρβων μητροπολιτών σε περιφέ-

36. Για τις προσπάθειες αυτές, βλ. K. Džambazovski, *Kulturno-opštestvenite...*, 143-152 - L. Doklešić, *Srpsko...*, 211-223.

37. Η Σερβία επιδίωξε τη σύναψη προξενικής σύμβασης με την Τουρκία για την ίδρυση σερβικών προξενείων σε πόλεις της Μακεδονίας και της “Παλαιάς Σερβίας”, όπως Θεσσαλονίκη, Σκόπια, Μοναστήρι, Πριστίνα. Τις διαπραγματεύσεις για την ίδρυση των προξενείων ανέλαβε στην Κωνσταντινούπολη ο Novaković στα 1887-1890. Βλ. Sl. Jovanović, *Vlada...*, 90.

38. Sl. Terzić, *Srbija...*, 225.

39. Για τις προτάσεις και τις εκθέσεις των Σέρβων υπευθύνων (N. Dučić, M. Miloević, T. Stanković, D. Badžović, κ.ά.) βλ. Kl. Džambazovski, *Kulturno-opštestvenite...*, 147-149, 159 - Lj. Doklešić, *Srpsko...*, 212-215, 218-219 - Sl. Terzić, *ό.π.*, 224 .

ρειες της Μακεδονίας, ακόμα και την ανασύσταση του Σερβικού Πατριαρχείου του Ιπέκ ή ακόμα και τη δημιουργία Σερβικής Εξαρχίας.⁴⁰

Η αναγνώριση Σερβικής Εκκλησίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ή έστω ο διορισμός Σέρβων μητροπολιτών και κληρικών από το Πατριαρχείο θα ήταν το πρώτο βήμα για την επίσημη αναγνώριση της σερβικής εθνότητας και θα επέτρεπε την ελεύθερη και νόμιμη ανάπτυξη της σερβικής εκπαίδευσης.⁴¹ Βέβαια, η ίδρυση Σερβικής Εξαρχίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν πιο συμφέρουσα από την ανασύσταση του Πατριαρχείου του Ιπέκ, γιατί θα ισοδυναμούσε με την επίσημη αναγνώριση της ύπαρξης σερβικής εθνότητας και των εθνικών δικαιωμάτων της Σερβίας στα ευρωπαϊκά εδάφη της οθωμανικού κράτους και θα αποτελούσε ένα ισχυρό αντιστάθμισμα στην Βουλγαρική Εξαρχία και την εκπαιδευτική της δράση στη Μακεδονία.⁴² Ακόμα όμως και αν οι οθωμανικές αρχές έδειχναν διατεθειμένες να αναγνωρίσουν Σερβική Εκκλησία, το Οικουμενικό Πατριαρχείο μόλις και μετά βίας και ύστερα από πίεση της Πύλης ή της ελληνικής κυβέρνησης συναινούσε ακόμα και στο διορισμό κάποιων Σέρβων ανώτατων κληρικών. Αλλά και η Ρωσία δεν έδειχνε διατεθειμένη να υποστηρίξει μία ακόμα διάσπαση των Ορθοδόξων της Βαλκανικής.

Παρά την προσπάθεια της Σερβίας να αναλάβει δυναμική δράση στη Μακεδονία και να επιβάλει την πολιτική της στο Μακεδονικό Ζήτημα μετά την ένωση της Αν. Ρωμυλίας με τη Βουλγαρία (1885), ήταν δύσκολο για τους Σέρβους να συναγωνισθούν με τους Βούλγαρους ως προς την επιρροή στο σλαβικό πληθυσμό της Μακεδονίας. Γύρω στα 1895 οι Βούλγαροι είχαν ιδρύσει κάπου στα 600 με 700 σχολεία στη Μακεδονία με 25.000-30.000 μαθητές και οι σύγχρονοι ξένοι περιηγητές, στην πλειονότητά τους, συμφωνούσαν ότι οι περισσότεροι Μακεδόνες Σλάβοι θεωρούσαν ότι ήταν Βούλγαροι. Η Μακεδονία έδειχνε ότι βρίσκεται σε μία πορεία να γίνει

40. Στα 1897 η σερβική κυβέρνηση ζήτησε από την Πύλη την ανασύσταση του Πατριαρχείου του Ιπέκ ως αντάλλαγμα για την ουδετερότητά της στον ελληνοτουρκικό πόλεμο. Βλ. Vl. Djordjević, *Srbija i Turska (1894-1897)*, Beograd, 1928, 249 – Sl. Jovanović, *Vlada...*, Kn. 1, 108.

41. Sl. Jovanović, ό.π., 91-92.

42. Η Σερβία τελικά παραιτήθηκε από το αίτημα της ανασύστασης του Πατριαρχείου του Ιπέκ και προτίμησε να ζητήσει την ίδρυση Σερβικής Εξαρχίας, γιατί στη δικαιοδοσία αυτής θα υπάγονταν και τα βιλαέτια του Μοναστηρίου και της Θεσσαλονίκης, περιοχές που δεν ανήκαν στο Πατριαρχείο του Ιπέκ. (βλ. ό.π., 370).

βουλγαρική.⁴³

Μετά το σερβοβουλγαρικό πόλεμο οι προσπάθειες της Σερβίας να προωθήσει τη σερβική παιδεία στη Μακεδονία οδήγησαν σε κάποια θετικά αποτελέσματα με την αύξηση του αριθμού των σερβικών σχολείων στην περιοχή. Ο συνεχώς όμως αυξανόμενος αριθμός των σερβικών σχολείων στις μακεδονικές περιοχές, κατά την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα, δεν μπορούσε να επιλύσει το κύριο πρόβλημα που για τη Σερβία ήταν η αντιμετώπιση του Βουλγαρισμού στη Μακεδονία.⁴⁴ Ο αριθμός των σερβικών σχολείων και των μαθητών τους, παρά την αύξησή τους, παρέμενε μικρός σε σχέση με τον αριθμό των ελληνικών και βουλγαρικών σχολείων. Σημειώνουμε ότι ως το 1893 οι οθωμανικές αρχές δεν αναγνώριζαν επίσημα στη Σερβία το δικαίωμα να ιδρύει σερβικά σχολεία στη Μακεδονία.⁴⁵ Τα λίγα σερβικά σχολεία που είχαν ιδρυθεί σε κάποιες πόλεις και χωριά κυρίως στη Βόρεια Μακεδονία βρισκόντουσαν επίσημα υπό τη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου και χαρακτηρίζονταν ως “ορθόδοξα” ή “σλαβικά” σχολεία. Ήταν, ωστόσο, σερβικά σχολεία, αφού η διδασκαλία γινόταν στη σερβική γλώσσα και είχαν την οικονομική υποστήριξη του σερβικού κράτους.⁴⁶ Η έγκριση της έκδοσης σερβικών βιβλίων και εντύπων από τις τουρκικές αρχές, η τύπωσή τους σε τυπογραφεία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η διακίνησή τους από σερβικά βιβλιοπωλεία με την άδεια των τουρκικών αρχών ήταν απαραίτητες προϋποθέσεις για την ελεύθερη σερβική εκπαιδευτική δραστηριότητα.⁴⁷

Στα 1885 ο πρόεδρος της σερβικής κυβέρνησης Μιλουτίν Γκαρασάνιν επισημαίνει στον Σέρβο ηγεμόνα Μίλαν την έλλειψη ενός σχεδίου οργανωμένης και συστηματικής δράσης για τη διάδοση της σερβικής εθνικής ιδέας πέρα από τα σύνορα του σερβικού κράτους, στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και την αντιμετώπιση της

43. L. S. Stavrianos, *Balkan federation...*, 132.

44. Για την αύξηση των σερβικών σχολείων, βλ. Dj. Slijepčević, *The Macedonian Question (The struggle for Southern Serbia)*, American Institute for Balkan Affairs, Chicago, 1958, 163.

45. Στα 1893 οι οθωμανικές αρχές αναγνώρισαν επίσημα τα σερβικά σχολεία στο βιλαέτι του Κοσσυφοπεδίου και μόνο στα 1897 επέτρεψαν στη Σερβία να ιδρύσει σχολεία στα βιλαέτια της Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου. Βλ. Lj. Doklešić, *Srpsko...*, 264.

46. B. Božinov, *Balgarskata prosveta v Makedonija i Odrinska Trakija (1878-1913)*, Sofija, 1982, 90.

47. Kl. Džambazovski, *Kulturno-opštvenite...*, 150-152, 154-155.